

Aurélien Sauvageot küldetése (1897–1988)

Halálának 30. évfordulójára

„Egy nemzet annyit ér, amennyi a műveltsége, a kultúrája. És a kultúráknak nem elpusztítani, hanem gazdagítani kell egymást...” – írja Babits.¹ A *Nyugat* legkiválóbb írói ezt az álláspontot képviselik az 1920-as évek közepétől, többek között Kosztolányi is felismeri a magyar–francia dialógus újrakezdésének szükségességét. Kezdeményezéseik azonban alig-alig tekinthetők kölcsönösnek. Talán az egyetlen kivétel Aurélien Sauvageot, a kiváló nyelvész, stilisztika és műfordító, aki saját bevallása szerint is „az egyedüli francia volt, aki a valóságban is találkozott az akkori idők magyar civilizációjával”. Érdekes adalék, hogy Sauvageot annak a nyelvész professzornak, Antoine Meillet-nek köszönheti, hogy Budapestre került, akinek nem volt túlságosan hízelgő véleménye a magyar nyelvről. Sauvageot kezdetben elsősorban skandináv nyelvekkel foglalkozott (de tudott törökül és németül is), s amikor Meillet fel akarta fedezni a finnugor nyelvterületet, a legtehetségesebb tanítványait választotta ki e feladatra. Sauvageot-t azzal a nem titkolt céllal küldte 1923-ban Magyarországra, a budapesti Eötvös Kollégiumba, hogy 1931-es visszatérése után a párizsi Keleti Nyelvek Főiskoláján megalapítsa a Finnugor Nyelvek Tanszékét. Sauvageot akkor még egyetlen szót sem tudott magyarul, de feltett szándéka volt, hogy megtanulja ezt a nyelvet is. Mivel önmagával szemben különösen igényes, tisztában van azzal, hogy egy nép kultúráját – anyanyelvének elsajátítása nélkül – nem tudja megérteni. Ezért először megtanul magyarul beszélni és olvasni, szenvedélyesen dolgozik napi tizenegy órát, s ekkor már beléphet a magyar irodalom előszobájába.

Sauvageot mindent megtesz, hogy valódi környezetében, gyökereivel együtt ismerje meg a magyar nyelvet, a magyarságot, és végül: véleménye mélységesen különbözik majd Meillet-étől. Igazi nyelvészként meggyőzően hirdeti: a leghasznosabb és leggyorsabb módszer egy nyelv megtanulásához az olvasás,

MADÁCSY PIROSKA (1942) irodalomtörténész, Szegeden főiskolai tanár.

1 Babits Mihály: Az igazi haza. In *Arcképek és tanulmányok*. Bp., 1977, Szépirodalmi Kiadó, 63–64.

majd – a fordítás. Mindent elkövet, hogy megértse és megértesse magát magyarul. Tudja: „A nyelv az a gépezet, melynek segítségével testet ölt a szállongó gondolat. Ezért is árul el sokkal többet a kultúráról, mint az emberi szellem bármely más nagy alkotása. Fontos, mit bízott gondolataiból a magyar ember nyelvére...”² „Nyelv és gondolkodás” – lesz a kultúra megértéséhez szükséges kód Sauvageot számára. És e találkozás építőköveit a magyar irodalom megismeréséből rakhatta össze.

Sauvageot 1923-tól mintegy kilenc évet töltött Magyarországon az Eötvös Kollégium franciatanáráként. De nemcsak átutazóban volt nálunk. Tudta, itt tartózkodása alatt annyi adatot gyűjtött össze, hogy annak feldolgozására és értelmezésére egy egész élet is kevés lenne. Igazi kutató, örök elégedetlen, aki távozásakor úgy érzi, még mindig nem tud elég jól magyarul, nem ismeri eléggé a magyar irodalmat és civilizációt, tudását bővítenie kell. 1931 után, a Sorbonne-on hiába próbál magyar tanszéket alapítani (sajnos, ez a magyar tanszék azóta sem jött létre), így a patinás Élő Keleti Nyelvek Főiskolájára kerül, ahol a finnugor nyelvek között magyart oktathat. Kapcsolata Magyarországgal, magyar barátaival sohasem szakad meg, inkább egyre mélyül, gazdagodik. Hosszú, szinte az egész századot felölelő életében (1897–1988) ő ezt sohasem tagadta, sőt elfogadta és büszke rá.

Aix-en-Provence-ban található irodalmi hagyatéka, könyvtára erről a megszállott kutatómunkáról tanúskodik. Aki ide belép, főleg ha magyar az illető, a meghatottságtól nem hisz a szemének! Mert fellelheti, felfedezheti itt az egész magyar irodalmat, és részese lehet egy francia értelmiségi magyar vonatkozású élményeinek. A francia egyetem, majd a minisztérium felkérésére elsőként vizsgáltam meg ezt a hagyatékot, rendezhettem céduláit, kéziratait, leveleit.³

A magyar irodalom befogadásáról, megismeréséről már több tanulmányban szóltunk. Nézzük most a magyar irodalom fordítóját a hagyaték dokumentumai alapján.

Talán kétféle fordítóról beszélhetünk, egy ismertről, aki elsősorban prózát fordított és publikált, és egy ismeretlenről, a versfordítóról, akinek kéziratjai a hagyaték könyveiben lappangtak, elrejtve, félig eltitkolva. Ezek a töredékek sokat elárultak Sauvageot igazi „találkozásairól” a magyar szellemiséggel.

Mint minden francia, ő is inkább a prózát kedvelte, pedig tanítványai váltig biztatták a magyar költészet feltárására. „Ők a prózát alárendelt műfajnak tartották. Az igazi íróművész a költő. Én viszont szívesebben vettem bele magam először a prózába, mert számomra, a nyelvész számára jobban és megbízhatóbban tükrözte a »köznyelv«-et. A költészet természeténél fogva mindenféle meszterfogással él, és többé-kevésbé szigorú megkötéseknek van alávetve, melyek

2 A. Sauvageot: *Magyarországi életutam*. Budapest, 1988, Európa, 44. A. Sauvageot: *Souvenirs de ma vie hongroise*. (Bp., 1988, Édition Corvin.)

3 *Fonds d'Aurélien Sauvageot*. Bibliothèque de la Faculté des Lettres, Université d'Aix-en Provence.

sokszor erőszakot tesznek a nyelven. Mindamellett elfogadtam, hogy előkelő helyet foglal el a magyar irodalomban.”⁴ Fordított Babbitstól, Jókaitól, Veres Pétertől regényeket, de próbálkozott Móriczsal is.

Ugyanakkor nem szabad elfelejtkeznünk egy-egy oldalnyi kísérletéről, melyek a hagyaték kötetében maradtak.

Miért a magyar regényeket akarta Sauvageot először franciára átültetni? Ő maga beszél erről a „misszióról” Jókai *A kőszívű ember fiai* fordításának bemutatóján, a párizsi Magyar Intézetben. A magyar irodalmat alig ismerik Franciaországban, s ennek mindkét fél körülményessége is oka. Hiányzik egy bizonyos értelmiségi párbeszéd, a magyarok sem propagálják eléggé kultúrájukat külföldön, a franciák pedig bezárkóznak, nem érdeklődnek más nemzetek irodalma iránt. Sauvageot fordításaival ezen az értetlenségen szeretne segíteni, hogy megváltoztassa a magyar irodalom befogadását, „imázsát” Franciaországban. 1930-ra tehető első fordításának dátuma, éppen Budapestről való hazatérése előtt. De a munkát már 1926–27 nyarán elkezdte Franciaországban.

„Úgy éreztem, itt az ideje, hogy munkához lássak, és nekigyürkőzzem egy fordításnak, magyarról franciára. Igaz, hogy a körülöttem élő nyelvészek legtöbbje nemigen törte magát, hogy nyelvismeretét fordításra használja fel, de én soha nem tudtam elképzelni, hogy lehet úgy igazán behatolni egy nyelv szerkezetének titkaiba, ha nem kísérjük meg a gyakorlati alkalmazását. És az én szememben a legfontosabb gyakorlati alkalmazás a fordítás volt.”⁵ „A gyakorlat teszi a mestert” – vallja tehát Sauvageot. Miért Babbitst választja éppen elsőként? Nyilván oka ennek, hogy Babbitst személyesen ismeri, gyakran jár hozzájuk, mindent elolvas tőle, ami ez idő tájt megjelenik, sőt, az író megajándékozta legújabb műveivel. Bár kezdetben nem szereti ezt a stílust, túl kifinomultnak és európainak érzi (Thomas Mannhoz vagy Galsworthyhoz hasonlítja), mégis lebilincselő olvasmánynak tartja Babbitst írásait. Izgatja ez a nyelv, miután kedveli a nehéz feladatokat, hogy kipróbálhassa nyelvismeretét.

„Súlya volt ennek az írásnak, mondatai szorosan kapcsolódtak egymáshoz. A szavak megválasztásán érződött az igény, hogy a gondolat legfinomabb árnyalata is érvényre jusson. Ami könnyű, az itt számúzve volt. Kemény anyaggal dolgozott a szobrász.⁶ Szerettem volna ezt a szöveget lefordítani franciára, de hosszú küszködés lett volna, és engem sürgetett az idő. Ugyanakkor ezidőtájt divat Párizsban a „kisregény” műfaja, mint Gide, Cocteau, Giraudoux művei. Sauvageot talál Babbitstól egy rövidebb, tehát könnyebben lefordítható és kiadható művet, a *Tímár Virgil fiát*. Francia részről Lucien Maury támogatja és a Stock Kiadóhoz irányítja, magyar részről Gyergyai Albert „ellenőrzi” a könyvet. A hagyatékban találtunk néhány oldalt az eredeti fordítás kéziratából, amelyek el-

4 I. m. 46.

5 I. m. 156.

6 I. m. 157. Babbitst: *Halálfiái* című regényéről van szó, amelyet a szerző ajándékozott személyesen Sauvageot-nak. Lefordította még Veres Péter *Próbatétel* című művét is.

árulják a fordítás kezdeti buktatóit, a munka nehézségeit. De, miután ebben az időben Babitsot már a barátjának érzi, Sauvageot nem habozik az író segítségét kérni, ha úgy érzi, problematikus részhez ért. „Bizonyos esetekben vagy ellen-szenvet váltunk ki az olvasóból, vagy nevetségessé válunk, ha makacsul ragasz-kodunk az eredetit visszaadni, hiszen vannak kifejezések vagy képek, amelyek szinte lefordíthatatlanok franciára. A konzultáció tehát – az eredeti szöveg író-jával – szinte elengedhetetlen.”⁷ A fordítás végül is megjelent. Öröme azonban nem lehet teljes, mert a *Tímár Virgil fia* nem arat olyan sikert, amelyet megérdemelt volna! Csak nagyon szűk körű, válogatott közönség kóstolhatja kifinomult stílusát... Sauvageot kénytelen megérteni, hogy nehéz és majdnem lehetetlen volt egy külföldi mű fordítását megjelentetni, főleg elfogadtatni a francia kö-zönséggel, mely teljességgel érzéketlen volt minden iránt, ami Franciaországon kívül történt. „Extra Hungariam non est vita” – vallották a XVIII. századi Ma-gyarországon. Ugyanez érvényes volt a korabeli franciákra. „Egészében véve, a külvilág visszhangja mindig csak késve ért el hozzánk, és meggyöngyülve, hiszen addigra nem volt már időszerű. Így lesz ez, láttam már, a magyar alko-tásokkal is. És ez a jóslatom, fájdalom, napról napra jobban beigazolódik, ma is ugyanúgy süketek vagyunk mindarra, ami egy olyan nemzettől érkezik hoz-zánk, mely annyi mindent át tudott venni tőlünk, mi pedig még azt a fáradsá-got sem vettük magunknak, hogy valamit felkínáljunk neki. Újra eszembe ju-tottak Karinthy Frigyes szavai. Jajkiáltását senki sem hallotta meg.”⁸ Sauvageot Babits iránti fordításfőgékonyságát egyébként sokan ismerik, főleg Gara László, aki később lefordítja a *Gólyakalifát*.⁹

Úgy gondoljuk, valószínűleg a Babits-fordítás sikertelensége miatt nem for-dít Sauvageot majdnem húsz évig a közönség és a kiadók számára, csak saját magának.

Móriczot is inkább titokban fordította. Pedig Móricz nyelvét egyenesen imádja. „Móriczban az bővült el, hogy a nyelve népi gyökerekből táplálkozott. Én több magyar irodalomkritikus és irodalomtörténész szerint is jól érzékelttem a báját ennek a töről metszett, ízes magyar nyelvnek, mely olyan volt, mint egy húsos, érett gyümölcs, és melynek dallama olyan jólesett a fülnek. Teli volt szólásokkal, közmondásokkal, melyek megannyi ínycsafalatot jelentettek. Még a szórend is sajátos volt. A gondolat olyan útjait tárta fel, melyek nekem szokat-lanok voltak, de valahogy mégis rokonnak éreztem őket azzal, amit a finnor-szági parasztok szájából hallottam. Kifejező volt, képszerű. És főleg, kézzelfog-ható. Éreztem, hogy ilyen nyelvhasználatig én sohasem juthatok el. Ezt csak az anyatejjel szívhatja magába az ember, a Tiszatáj szívében. Itt volt hát az igazi magyarság hallótávolságban, csak fel kellett ismerni, hogy miben is áll valójában.

7 A. Sauvageot: *La poésie hongroise en France. L'épisode Ladislas Mécs. Etudes Finno-Ougriennes*, XII. 184.

8 *Életutam* i. m. 160.

9 Gara László Babits Mihálynak, Párizs, 1931. jún. 31. Budapest, 1952, O. Sz. K. Kézirattár, 39.

Szembeötlő volt, hogy a beszélő mindig azt a fogalmat helyezte előtérbe, amit a legfontosabbnak érzett. Kiderült, hogy egyetlen mondata sem volt semleges. Egyik sem volt kétértelmű. Az ember mindig tudta, hogy a beszélő mit akart mondani.”¹⁰

De talán éppen ez a Móricz stílusa iránti szeretet és elragadtatás teszi tartózkodóbbá, félnkebbé. Igaz, Móriczot fordítani roppant izgalmas lenne, de egy egész regényt – lehetetlen. Sokszor próbálkozott e „lehetetlennel”, ahogyan ezt a Móricz-kötetekben talált fordítástöredékek bizonyítják,¹¹ sőt egyik Bajomi Lázár Endréhez írt levele egy egész kötet fordítását jelzi, kiadója a Publications Orientalistes de France lenne.¹² (A francia olvasókat az egzotikumok érdeklik, lehet, olvasnák is Móriczot.) Sauvageot Móricz nyelvében különösen a hangutánzó szavakat kedveli, a tájnyelvi kifejezéseket, amelyeket megjelöl, kijegyzettel, igazán, eredetien magyarnak érez. A *Légy jó mindhalálig* (Athenaeum, 9. kiadás), az *Isten háta mögött* is rejt ilyen fordításlapokat. A *Barbárok* teljes francia fordítása gépelt formában előkerült a hagyatékából. Miután ceruzás jelzések utalnak arra, hogy nagyon tetszett neki ez az elbeszélés, feltételezhető, hogy ő fordította. De miért nem publikálta? Egy Bajomihoz írt levélből erre is fény derül. Bajominak írja 1981. aug. 31-én, hogy a *Nouvelles Hongroises* számára lefordította a *Barbárokat*, de a fordítás sajnos nem jelent meg.

Hogyan lehetséges, hogy megváltoztatja véleményét a próza elsődlegességéről fordítási szempontból is? Memoárjaiban sok mindenre választ ad. Magyarországi tartózkodása alatt lassan kezdi megérteni, hogy a költészet a magyar irodalomban első helyre tehető, a magyar költők pedig szimbolikus szerepet töltenek be a magyar történelmi sors formálásában. Már első könyvében (*Découverte de la Hongrie*)¹³ figyelemreméltóan választja ki a magyar költők névsorát, akiktől később fordítani is fog: Vörösmarty, Petőfi, Babits, Mécs, Illyés és főleg – Ady. Hogy jobban megismerhesse ezt a költészetet, rengeteget olvasott. Hagyatékában megtalálhatók a magyar költészet klasszikusai Balassitól Illyésig, a versfordítás kéziratokkal.

A *Szózat* fordítása már a magyar költő ars poeticájának teljes átéléséről beszél: egy magyar költő soha nem énekelhet csupán egyéni problémáiról, társadalmi, sőt kollektív szerepet kell vállalnia „a magyar történelmi tragikus sors függvényeként”. E fordítás azonban sohasem jelent meg, csupán kéziratban rejtőzik a hagyatékban.¹⁴

10 *Életutam*, i. m. 230.

11 *Rózsa Sándor a lovát ugratja*. Athenaeum, 1941, az utolsó oldal fordítása kéziratban.

12 Sauvageot kiadatlan levelei Bajomi Lázár Endrének, Petőfi Irodalmi Múzeum levéltára, Budapest. Sauvageot Bajominak, 1977. szept. 22. Bajomi Lázár Endre (1914–1987): écrivain, homme de lettres, traducteur.

13 Aurélien Sauvageot: *Découverte de la Hongrie* (Paris, 1937, Édition Fernand Alcan).

14 A *Szózat* fordítását már részletesen elemeztük. Ld. bővebben: *Hitel*, 2016. december, 3–18.

Mint igazi nyelvész, Sauvageot foglalkozik a magyar nyelv jellegzetes ritmusával. Két elemből tevődik össze a magyar nyelv fonetikája, a hangsúly dinamikája, valamint a magánhangzók és a mássalhangzók zeneisége. „Magyar verset formálni annyit jelent, hogy a mindennapi nyelvhasználatban megfigyelt hangsúly- és szótag-váltakozást újrarendezzük. Ugyanis ez a verselési rendszer nem önkényesen alakul ki. Ez egy olyan versmetrum, amelyet többé-kevésbé meghatározott ritmus jellemez...”¹⁵ Ha a fordító átérzi a magyar vers ritmusát, talán sikerül a próbálkozás. Sauvageot imádja Vörösmartyt, szereti Petőfit. De nem annyira, mint a centenárium évében azt elvárnák tőle: túl nagy az ünneplés Petőfi jegyében körülötte, ezért elege lesz belőle. Egyébként is, Petőfit már olyan sokan fordították, egyedül őt ismerik külföldön, így a franciáknál is. Mégis lefordít egy verset, egy kevésbé ismertet, az *Álmodtam szépet, gyönyörűt...* címűt.¹⁶ Egyszerű szerelmes vers, tiszta nyelvű, könnyen érthető, ezért választja. Majd jóval később, Sauvageot ír egy hosszabb tanulmányt, *Petőfi és a magyar nyelv* címmel.¹⁷ Véleménye szerint nem igaz, hogy a modern magyar költészet Petőfitől számítható: ha megvizsgáljuk nyelvét, ez a „forradalmibbnak” nevezhető elődökre épül, pl. Kazinczynak köszönhető. „Szótárkészletét” sem találja túlságosan bőségesnek (Aranyt vagy Vörösmartyt ebből a szempontból sokkal többre becsüli), bizonyos kifejezések és szavak ismétlődnek, variálódnak verseiben. A legnagyobb forradalmár költő nem igazán valósítja meg a nyelv forradalmát. Sauvageot ezúttal szembe mer tehát szállni azoknak a magyar irodalomtörténészeknek a véleményével, akik Petőfi művészetét éppen stílusa, nyelve, újításai alapján helyezik a legmagasabbra. Mégis, miért volt olyan nagy sikere e költőnek? Mert nyelve friss volt, és egyszerű, népdalok ritmusát pattogtatva vagy lágyan dalolva, mindenki számára érthető, mint Heine költészete a németek számára és Béranger-é a franciáknál. Végül Sauvageot úgy érzi, a XX. század első felében ki kell mondanunk, e poézis nyelve véglegesen archaikusá vált. Bizonyára túlzás e kijelentése, de őszinte.

Annál inkább modernnek találja a költői nyelv teljes reformját végrehajtó Adyt, akit nyelv és gondolkodás szempontjából érez közel magához, akitől a modern magyar költészetet számítja. *Emlékirataiban* első Ady-élményéről is híven számot ad, amikor az *Elhanyagolt, véres szívünk* című verset először hallja egy diák előadásában. „És ezúttal rabul estem. Valami büszke siralom volt ez a vers, és mégis csupa kihívás. Egy kétségbeejtően magányos, elszigetelt, mindenektől elhagyott nemzet minden elszenvedett nyomorúságát, megaláztatását, igazságtalan sérelmét idézte fel, egy nemzetét, mely mindennek ellenére továbbra is szembe akar szállni a balsorssal. Akkor még nem tudtam, hogy ez egy állandóan visszatérő motívum a magyar költészetben, mert a magyar nép történelmének alakulása mindig újra és újra időszerűvé tette. És most, e szívet-

15 Aurélien Sauvageot: *Découverte de la Hongrie*. Paris, 1937, Fernand Alcan, 146.

16 Kézirat, Petőfi-összes. Bp., Franklin Társulat, *Kisebb költemények*, 358.

17 A. Sauvageot: *Petőfi et la langue hongroise*. Europe, février, 1973.

elmét lesújtó vereség után, magányosabb volt, mint valaha.”¹⁸ Most érti meg először a magyar problémát, amelyet Zolnai Béla „a magyar elszigetelt nyitottságnak” hív, Európában vagyunk, európaiak, mégis egyedül, „finnugorságunkból” táplálkozva, betolakodók.

Sauvageot nem hallotta még Adynak a nevét sem, de e vers előadása rabul ejtette: nyelve különös, vad ritmusa arra ösztönözte, hogy Ady tanulmányozása kapcsán ismerje meg a magyar sorsot, irodalmat és kultúrát is mélyebben, belülről. Mondhatjuk, hogy az Ady-élmény a kulcs a magyar költészet további fordításaihoz Sauvageot és követői számára. Ady valóban végigkísérte egész életében, olvasta és újraolvasta verseit, melyek ott visszhangoztak lelkében, próbálta jobban megérteni és megértetni honfitársaival – ezért fordítja le költeményeit.

„Megpróbáltam életműve legmélyéig hatolni. Velem van most is, mikor e sorokat írom. Nehéz órákban belőle merítettem bátorságot és vigaszt. Számomra nemcsak szépirodalmi mestermű ez, sokkal több annál: breviárium, melynek sorait mindig újraolvassa az ember, hogy visszhangra, jeladásra leljen, egy hangra, mely arra készlet, hogy újra talpra álljunk, és folytassuk a harcot.”¹⁹ Sauvageot hagyatéka, rejtett titkaival, a poros, elsárgult vagy meglepően tiszta fehér kézirat-lapjaival erről mesél. Megérti, Ady elsősorban magyarnak vallotta magát. „Mert Ady mindenekelőtt magyarnak érezte magát. Ember és hazafi egy volt benne, elválaszthatatlan. Múltja, öröksége, egész környezete úgy tapadt a bőrére, akár a tüzes Nessus-ing. Hiába volt minden vergődése, nem téphette le magáról. Szülőföldjéhez mindennél szorosabb kötelék fűzte, a nehézkedés ereje, a gravitáció. Ő volt az a föl-földobott kő, mely, hiába minden, újra meg újra visszahull.”²⁰ E nemzeti hovatartozás-érzés már rendkívüli módon közel viszi Adyhoz, hiszen ő is mindenekelőtt patrióta volt, „francia, francia...”.

Ezért főleg Ady „sors”-verseit fordítja. Már budapesti tartózkodása alatt kísérletezik versértelmezéseivel, mindaz, amit Ady írt és Adyról írtak, megtalálható könyvtárában.²¹ Annál is inkább fontos ez számára, hiszen tudjuk, kiegészítő doktori téziseit Ady költészetéből szeretné készíteni rendkívüli lelkesedéssel. Ahhoz, hogy bölcsészdoktor és egyetemi tanár lehessen, két doktori értekezést kellett írnia. A nyelvészeti téma, Gombocz Zoltán és Setälä irányításával készül (*Ural-altaji nyelvek szókészlet-egyeztetése*), a melléktéma irodalomtörténeti, *Ady modernsége*: mi az, ami a költőt stílusban, metrikában, nyelvezetben, témában mindenkitől megkülönbözteti. Itt az irányító Louis Eisenmann lenne a Sorbonne-ról, aki persze nem tud és nem is akar segíteni. Ezúttal

18 *Életutam*. I. m. 47.

19 I. m. 49.

20 I. m. 51.

21 Ady Endre: *Új versek* (Nouveaux poèmes). Budapest, 1923, Athenaeum; Ady: *Az utolsó hajók* (Les derniers bateaux), Budapest, 1923, Athenaeum; Ady: *A magunk szerelme* (Notre amour), Budapest, 1923, Athenaeum; *Ady-versek* (Poèmes d'Ady). Debrecen, 1899, Budapest, Athenaeum, 3. kiadás, stb.

bizony nincs „mester”, legfeljebb tanácsadó. De nem akar ki: pl. Babits, Schöpflin Aladár, Benedek Marcell, Révész Béla, Földessy Gyula – ők ismerik a költőt.²² Sőt, Sauvageot találkozik Csinszkával is, Ady özvegyével, és rokonszenvesnek találja: „Átlátszó volt, mint egy pohár víz, hisz teljes szívével átadta magát a szerepnek, melyet úgy gondolta, játszania kell.”²³ Az Ady-tanulmány Sauvageot hihetetlen lelkesedésének köszönhetően gyorsan elkészül (280 oldal kézirat), és már 1925 nyár elején átadja Eisenmann-nak, aki azonban egy évig hozzá se nyúl. Majd július vége felé Sauvageot-t értesítik a párizsi egyetem bölcseztanárától, hogy Eisenmann elutasította a melléktéma dolgozatot. Véleményében a politikus Adyt kéri számon Sauvageot-tól, s nem értékeli a többit, a költő fedezését. Meillet tanácsa – legjobb az egészet hagyni, és egy új témából, a gót nyelvből írni egy másik dolgozatot. Hogy valójában mi történt, arról Meillet részben tájékoztatja a téli szünetben. Sauvageot megdöbben.

„De egy kérdés azért továbbra sem hagyott nyugodni. Ezek szerint Magyarország tiltott vadászterület volna? Tilos vele foglalkozni? Félnék tőle, hogy valaki esetleg kifürkészi a terepet? És ha mégis megmakacsolnám magam, ha beszélni és írni akarok a magyarországi viszonyokról, lefülelnék, mint orvadászt? »Elkövettem« egy fordítást. Ezt is bűnömül akarják felróni?”²⁴ Tehát intrikák mindenütt, politikai intrikák, melyektől Sauvageot undorodott. Végül jóval később, 1929. jún. 11-én megvédi nyelvészeti témából írt doktoriját, magyar és finn mestereinek is köszönhetően.

A doktorival kapcsolatos incidensre csak azért tértünk ki röviden, hogy érezzük, Sauvageot igencsak megszenvedett Ady-ügyben. Mégsem tudták elvenni a kedvét Adytól, ahogyan fordításai bizonyítják. (1943-ban a Gestapo házkutatást tart nála, mint „gyanús személynél”, az Ady-könyv kibővített 400 oldalas kéziratát elkobozták, így ez elveszett). A fordítások kéziratait azonban megőrizték a hagyaték könyvei. Talán e verseket később fordította, de az is lehet, bizonyos versek hamarabb elkészültek. Adyt először az *Új versek* kötetből fedezi fel. „Egészen lenyűgözött. Olyan életmű zsengei voltak ezek a versek, mely az első sortól kezdve egy nagy megújódással volt viselő. Nem is annyira nekem jelentett újat, mint inkább a magyar társadalomnak.”²⁵ E versek minden sorából érzi a „megújódást”. Aztán ott van a szerelem: Léda áldott és elátkozott aszszonyisága és Párizs, a vonzó, örökké vonzó város. „Mindenesetre, ezek az *Új versek* más visszhangot vertek bennem, mint Petőfi erényes sóhajai.”²⁶ Ezeket a verseket Sauvageot *Szerelmi ciklus* címmel fordítja. A kéziratok egy elkülönített dobozban rejtőztek: 8 Léda vers + 21 sors és 4 istenes vers: összesen 33. „Bűvös szám”, mondhatjuk. Fordításai talán nem a legjobb francia nyelvű Ady-fordítá-

22 Sauvageot: *Magyarországi életutam*, 164.

23 I. m. 164.

24 I. m. 167.

25 *Életutam*, i. m. 49.

26 I. m. 50.

sok. De versválasztásai a költővel való azonosulás bizonyítékai, az Ady-befogadás, értelmezés különös vallomásai. Igyekszik szöveghűen fordítani. (Tudjuk, nem híve az átköltésnek). Sokszor szó szerint követi az Ady-szöveget, a francia kifejezéseket, amelyek a francia olvasó számára már teljesen ismeretlenek, csupán a Sauvageot-szótárakban lelhetjük fel itt-ott. Mégis hangosan interpretálva a vers-fordításokat, Ady dallamát, ősi ritmusát, zenéjét halljuk egy lelkes francia befogadó átélésében.

Az én testamentumom (Mon testament)

Voici mon testament par lequel
Je lègue le courroux de mon pauvre coeur
A mon fou d'héritier
Dont le berceau maintenant se fabrique
Maintenant, quelque part.

A lui je lègue affectueusement
Ce dont j'ai eu ma part.
Qu'il hérite de mon amour
De mon mal et de ma souffrance
De ma souffrance et de ma joie.

Contre mes ennemis, qu'il poursuive le combat
Qu'il lève et relève ma coupe
Et montre joyeux visage
Joyeux visage, quand il est triste.

Qu'il soit hongrois et qu'on lui reproche
D'être un mauvais fils de sa race
Qu'il soit joyeux, enthousiaste
Et que l'étouffent le chagrin saumâtre, étrange,
L'étrange chagrin, et les grands pleurs.

Qu'il se déchaîne quand on ne le comprend pas,
Qu'il proclame sa foi fièrement,
Qu'il vive mieux et plus bellement,
Qu'il meure plus bellement et mieux
Qu'il meure mieux, sereinement.

Qu'il se fâche, mais sagement,
Qu'il se batte, mais avec plus d'orgueil,
Et qu'il n'aille pas me maudire
Si le soleil tarde à se lever/Si tarde à se lever le soleil
Il se lèvera trop tard quand même.

Úgy érzi, Ady soraiban az egész magyar sors megfogalmazódik, emberiség és hazafiság, múlt, örökség, szülőföld, nemzeti hovatartozás.²⁷ A dinamikus hangzás, hullámzó ritmus, a különös képszerúség átütő ereje ragadja magával az Ady-szövegekben. Olvassa és újraolvassa Adyt, még nem is tud igazán magyarul, de felfedezi e sorokban a magyar nyelv szépségét és zeneiségét. Megérti, e versek magyarságunk és európaiságunk kifejezői, valami különös taszításnak és vonzásnak, de összetartozásnak is a hírül adói. Sauvageot természetesen nem egyik napról a másikra fedezi fel mindezt Adyban, ezt két könyvének Adyról vallott gondolatai is bizonyítják. A *Magyarország felfedezésében* még Ady „magyar identitásáról”, nemzeti küldetéséről, zsenitudatáról túl általánosan, kívülről nézve beszél.²⁸ Egész másképp magyarázza mindezt második könyvében, élete végén: „Ez a hang (Ady hangja) felnyitotta a szememet. Ahogy lassanként közelebb kerültem a körülöttem élőkhöz, láttam, hogy ők is olyan emberek, akikben a nemzeti hovatartozás elválaszthatatlan a legbensőbb személyiségtől. Igaz, hogy a körülmények is hozzájárultak ehhez, hisz a hazát ért csapást mindenki megszenvedte, és mindenki rettegte a holnapot.”²⁹ Nyílván Trianonra gondol, melynek fájalmát átérezte és megélte az 1923 és 1931 közötti Magyarországon.

Hagyatékának, levelezésének és fordításainak ismerete igazolja magatartásának őszinteségét. Megérti, hogy a magyar költőnek küldetése van, felelősséggel tartozik népéért és anyanyelvéért, mely a legszentebb számára. A magyarságtudat egyenlő az anyanyelv féltésével, és ez nem sovinizmus, hanem természetes ragaszkodás, féltése egy olyan nyelvnek, amelyet örökösen fenyeget a megsemmisülés, a Herder-jóslat. „Bennem is megvolt ez a hit. Ebben az érzésben egy voltam magyar barátaimmal. Még egy testvéri kötelék, köztük és köztem.”³⁰ Ady kapcsán szoros szellemi kötelék alakul ki tehát Sauvageot és magyar barátai közt, felfedezi, hogy a „szép és tragikus magyar sors” elválaszthatatlan múlttól és jövőtől, benne él gyökereinkben, érzéseinkben. Felfedezi Ady modernségét, időtől független metafizikus látásmódját, nyelvújítását, a lét és nemlét nagy verseit, új, lázadó, bíráló, harcias értékrendjét, melyet a kortársak még idegennek találnak: az őszinte lélekfeltárást, a vad és véres szerelmet, üzenete-

27 *Celle que j’embrasse* – Akit én csókolok, *La science des baisers vicieux*, *La première femme* – Az első asszony, *Dans le jardin des crimes* – A bűnök kertjében, *Tu peux rester et tu peux m’aimer* – Maradhatsz és szerethetsz, *Au bal avec Léda* – Lédával a bálban, *Le palais du baiser dormant* – Az alvó csókpalota, *Les femmes sur le rivage* – Asszonyok a parton, *Eloge de la vierge noble*; *Le destin de ma race*, *Ainsi parlaient les Kuruc*, *De nos coeurs sanglants*, *Homme dans l’inhumanité*, *De l’Ér à l’Océan*, Északi ember vagyok, Szép magyar sors, Góg és Magóg fia vagyok én, Nekünk Mohács kell. Pimasz, szép arccal, Én kifelé megyek, Ember az embertelenségben, A halál rokona, Halálba vivő vonat stb. Lásd bővebben: Madácsy Piroska: *L’esprit français autour de la revue Nyugat*. Lakitelek, 1998, Antológia Kiadó, 123–194.

28 *Magyarország felfedezése*, i. m. 151.

29 *Életutam*, i. m. 51.

30 I. m. 348.

it a magyarságnak: stílusban, metrikában, nyelvben, a tradíciókra fittyet hányó témákban.³¹

Talán Ady-élményének köszönhető az is, hogy Sauvageot egyénisége átalakul, ráatalál küldetésére: a szellemi közvetítés feladatára, és azonosul a magyarsággal. „Igazuk lett volna francia mestereimnek, mikor megváltoztatták az utamat, hogy visszatérjek a nyugati civilizáció keleti határmezsgyéjére? És gondoltam a burgundokra is, akiket Attila legyőzött, és akik az én távoli őseim voltak. És Attila székvárosa nem itt volt-e, Magyarország szívében, egészen közel ahhoz a helyhez, ahol már évek óta éltem? Róma, Bizánc meg a Kelet minduntalan ezen a vidéken találkozott össze. Hogy megvívjanak, hogy kölcsönösen elpusztítsák egymást, de azért is, hogy keveredjenek egymással. És a kultúra, melyet meg akartam ismerni és körül akartam határolni, ezekből az eseményekből született meg. A népnek, melyben megtestesült, sikerült összevegyítenie magában ezt a sokféle elemet, és egységbe foglalnia őket. És miközben megpróbáltam beilleszkedni ennek a népnek az életébe, én is része lettem e nagy műnek. Ez egyben válasz is volt egy kihívásra. Az emberek úgy gondolták, és ezt sokszor éreztették is velem, hogy a magyarok iránt senki nem érdeklődik, senki nem örül nekik, senki el nem ismeri őket. És szenvedtek ettől a közönytől. Nemcsak Karinthy vagy Kosztolányi mondta ezt, hanem mindenki, akivel csak találkoztam. Adyval panaszkodhatta volna mindenki, még az is, aki sohasem olvasta: „...nekünk senki sem örül”. Erre cáfoltam rá én. Én értékelni tudtam mindazt, amit olyan jó szívvel, annyira minden érdek nélkül felkínáltak nekem, és hálás voltam érte. Befogadtak, mintha valóban a családdhoz, a nemzethez tartoznék. Olyan rokonság volt ez, melyet én szereztem magamnak, munkával és akarattal. Vajon változott-e a személyiségem? Erősödött vagy gyengült-e? Mindenesetre tapasztalatban gazdagabb lett, és összetettebb is. Nem lehet ez másképp ezzel a magyar időszzakkal sem – gondoltam –, mely lassan végéhez közeledett. De vajon csakugyan befejeződik-e? A Párizsban megalapított tanszék pályám hátralévő idejére Magyarországhoz köt majd, és ugyanúgy Finnországhoz is. Az lesz a feladatom, hogy megismertessem ezeknek az országoknak a nyelvét, és azt is, aminek minden nyelv a hordozója, vagyis azt a kultúrát, melynek ez a nyelv a leghitelesebb kifejezője. Nem szakadok el többé ezektől a kultúráktól, hacsak még egyszer újra pályát és küldetést nem változtatok.”³² Könyvének vallomásai ma is felkavaróak, és kérdéseket vetnek fel bennünk. Vajon ismeri-e, olvasta-e ezeket a gondolatokat bárki nálunk vagy Franciaországban, és ha beszélünk róla, van-e egyáltalában értelme?

Sauvageot felismeri: a nyelvek és kultúrák közti interpretáció legfontosabb eszköze a fordítás. Fordítási módszereit és elveit fokozatosan alakítja. Miközben persze ő maga fordít, mások fordítói módszerét is elemzi, s véleményét nem rejti véka alá. Gara László *Antológiában* jelenteti meg a Seuil kiadónál az össze-

31 Vö. Bíró Zoltán: *Ady sorsköltészete*. Bp., 1997, Püski.

32 I. m. 350–352.

gyűjtött francia nyelvű magyar versfordításokat 1962-ben. Ennek kapcsán Sauvageot hosszú cikkben foglalja össze elveit *A magyar költészet francia fordítása* címmel.³³ Lényegében a tanulmány első részében arról ír, hogy a magyarok tévhitben élnek, mikor feltételezik, hogy Tóth Árpád Verlaine-fordításai (pl. *Chanson d'automne*) tökéletességükben szinte túlszárnyalják az eredetit. A magyar átélés, adaptáció mélyen eltávolodik az eredeti szövegtől, nem Verlaine, hanem Tóth Árpád érzéseit közvetíti. Ugyanez történik a másik oldalon, az *Antológia* francia fordításai esetében, pl. Ady vagy Babits verseivel: az eredeti magyar vers értelme az átültetés folyamán „felhígul”. Sauvageot tehát rendkívül komolyan veszi a fordítás feladatát saját maga számára is, ezért nem teszi közzé sokszor próbálkozásait. És folytatja munkáját, József Attila verseivel.³⁴ Az *Életutam* rendkívül érdekes portrét fest József Attiláról. „Éhezett, megalázták, fellázadt sorsa ellen. Első versei a szegénység versei voltak, a nélkülözés és a kétségbeesés, majd az emberiség egy része jajdult föl benne. [...] Lázadó volt ez az ember, szavából csak szenvedés kiáltott, zendülés, tiltakozás az erőszak ellen. Verekedett az élet jogáért; verekedett, hogy ne kelljen meghalnia éhségtől, hidegtől, hogy ne kelljen meghalnia a szégyentől. Úgy vetette oda a verseit, ahogy a köveket hajítják le a barikádokról. Szinte láttam, ahogy harcol az utcán, egyedül is, ha kell. [...] József Attila minden oldalra vagdalkozott. Versei összefogottak, kemények, zaklatott ritmusúak voltak.”³⁵ Már budapesti tartózkodása idején megvásárolja József Attila verseit. A hagyatékban három 50-es években kiadott verseskötetet találtunk, Révai kiadás és egy korabeli Cserépfalvi kiadást. Mindegyik kötet agyonolvasott, fordítás-kéziratokkal csipkézve. 12 verset fordított le, 4-et a fiatal költő verseiből: *Éhség; Mama; Anyám; Aki szegény, az a legszegényebb*. Érdeklík a költő istenes-versei is, „a lázadás-trónusáról Spartacus-modorában”. Végül fordít a költő utolsó verseiből: *Nincs bocsánat, Négykézláb másztam, Eltűnök hirtelen*.³⁶ „József Attila Spartacust juttatta az ember eszébe. Nem lepődtem meg, mikor 1937-ben megtudtam tragikus halálát. Túlságosan is telítve volt robbanóanyaggal, robbannia kellett.”³⁷

A Kölcsey-Vörösmarty-Ady-József Attila vonal Sauvageot számára csak Illyéssel folytatódhat. A többieket nem ismerte, csak műveikből. De Illyés az egyik magyar példaképe lett, és az is maradt egész életében. Számára Illyés: a magyar költő, aki büszke magyarságára.

33 Sauvageot: Traduction de la poésie hongroise. Relations franco-hongroises c. folyóirat, *Le Présent*, 1962, 225-238.

34 Françoise Morzan, lettre à Sauvageot, le 30 mars 1985. Sauvageot hagyatéka Aix-en-Provence-ban.

35 *Életutam*, i. m. 226.

36 Lásd francia fordításban a Sauvageot, le traducteur c. fejezetben. I. m.: *Francia szellem a Nyugat körül*, 164-170.

37 *Életutam*, i. m. 227.

„Ebben a költőben soha egy percre meg nem rendült magyarságának tudata, és érezhető volt, hogy erre büszke is. Sőt úgy érezte, nemzeti küldetése van. Mint annyi elődjét és sok kortársát, őt is hatalmába kerítette az az érzés, hogy felelősséggel tartozik népéért és anyanyelvéért. Én, a nyelvész, nem lehettem érzéketlen arra, hogy ő így fogta fel a költő vagy író szerepét, akárki legyen is az. Nem sovinizmus volt ez nála, hanem őszinte ragaszkodás ahhoz a közösséghez, mely szülte őt, és melynek egyszerűen magáért a létezésért volt hálás. Mint ahogy az édesanyjának hálás az ember, amiért a világra hozta.”³⁸ Nyelvszeretetük és világnézetük, hasonló személyiségük kapcsolja őket össze.³⁹

Illyés verseit Eckhardt Sándor mutatja meg neki először, egy új költő, első verseivel a *Nehéz föld* című kötetben. „Elolvastam. És ezúttal a versek muzsikájában éreztem a magyar föld minden illatát, és azt is, ami e föld népéből áradt: a veríték szagát, a paprikáét és sok más, szóban kifejezhetetlen illatot. Igen, mindez hiteles volt, és bonyolult, hosszan és avatottan szerkesztett verssorokkal kifejezve. A szavakban, a ritmusban ott volt a latin költészet, de ott volt a francia is, mely a modern hangvételt hozta.”⁴⁰ Ez a dunántúli költő – újdonság Sauvageot számára. És már most foglalkoztatta a probléma, vajon hogyan kellene lefordítani ezt a címet: *Nehéz föld? Terre lourde?* Mit fejez ki még a szoros fordításon túl?⁴¹

Móricz bemutatja az alföldi parasztot, Illyés a dunántúlit, aki más, mint a többi. „Így érdekeltek és megfogtak Illyés most megjelent versei. Annál is inkább, mert ebben a lírai költészetben benne volt mindaz a szenvedés, melyet a magyar parasztok átéltek. Ez a földnek áldozott élet még keservesebb teher volt, mint a többi munkás élete, holott az sem volt irigylésre méltó, főleg a trianoni szerződés utáni Magyarországon nem. És ami megigézett ebben az – egyébként nagyon is tudós – költészetben: megvolt benne az a törekvés, ami az én törekvésem is volt: meghatározni, hogy mi az, amiben ez a falusi nép kizárólagosan magyar. Emellett egészen új hangot ütött meg.”⁴²

„Igen, a magyar nemzet jövőjéért sorsára súlyosan nehezedik rá a föld.”⁴³

Sauvageot Illyés-fordításai a hagyatéknak *Nem volt elég* (Szépirodalmi, 1962) című kötetében rejtőztek. Az *Elégia* című költeményt a *Nyugat* című folyóiratban olvasta először. A vers azonnal megragadta sajátos, őszinte hangulatával, a keserű sors életképével. Ez az egyetlen Illyés-fordítás, amelyet az *Életutamban* is publikál.⁴⁴ De kedveli Illyés szerelmi költeményeit is (*Feleség, Szekszárd felé*) és azokat a kisebb verseket, amelyek szülőföldjének rusztikus paraszti világát

38 I. m. 347.

39 Lásd bővebben: Madácsy Piroska: Illyés Gyula és Aurélien Sauvageot. *Új Forrás*, 2005/1, 80–89.

40 I. m. 209.

41 I. m. 210.

42 I. m. 215.

43 I. m. 219.

44 I. m. 217.

idézik, a falut, a puszták népét. Nemcsak fordításaiban idézi fel ezt a dunán-túli parasztvilágot, de a *Puszták népe* később Paul-Eugène Réquier által fordított kötetéhez előszót is ír.⁴⁵

Beszélnünk kell még a Gereblyés László- és a Mécs László-versek fordításairól. Gereblyés tanítványa és barátja volt. Budapesten és Párizsban élt és főleg a 60-as években ajándékozta a dedikált köteteket Sauvageot-nak.⁴⁶ Talán mint költő, nem sokat jelentett Sauvageot számára. De barátságból-érdeklődésből tőle is fordított.

A „Mécs-eset” – egészen más dolog volt. Közöttük igazi barátság alakult ki. Mécs László 1895-ben született, katolikus költő, 1915-től publikálta verseit. 1923-ban jelent meg első verseskötete, éppen abban az évben, amikor Sauvageot Magyarországra érkezik. Mécs bátor gondolkodású, szigorú kritikával elemzi a magyarországi gondokat, szociális problémákat szimbolista formában, erős Ady-hatást mutatva. Már ez is oka lehet Sauvageot szimpátiájának. Ugyanakkor valószínűleg részt vett a költő egyik előadójestjén: ugyanis Mécs maga adta elő verseit nagyszámú érdeklődő előtt, általában kirobbanó sikerrel. 1942-ben *Imádság* címmel írt egy nagy feltűnést keltő Hitler-ellenes verset (a *Vigília* publikálta), nem kis veszélynek kitéve életét. 1945 után pedig Pannonhalmára vonul vissza, ahol 26 évet töltött, egészen 1978-ban bekövetkező haláláig.

Már említettük, Sauvageot és Mécs előbb Párizsban, aztán Budapesten találkozott, ahogyan a költő erről egyik „beszélő” dedikációjában vall:

(A *Vallomás* c. versből.)

Egyszerűek legyünk mint az országút,
hogymindenkihez elmehessünk;
jók legyünk mint a levegő,
hogymindenkit megölelhessünk;
édesek legyünk mint a kenyér,
hogymindenkit etethessünk;
vidámak legyünk mint a bor,
hogymindenkit megnevetessünk.

Mécs László Sauvageot Aurélnak,
hálás visszaemlékezéssel az 1935-ben,
majd az 1938-ban Párizsban átélt, a Vox
Humana csillagzata alatt történt bará-
társításokra, szeretettel:
Pannonhalma, 1970 májusában.⁴⁷

Sauvageot nem sokat beszél Mécsről az *Életutamban*, bár őt is az „igazán magyar” költők közé sorolja. De annál többet tudhatunk meg róla egy esszéjéből: *A magyar költészet Franciaországban. A Mécs László-epizód.* (La poésie hongroise en France. L'épisode de Mécs. Finnugor tanulmányok, XII.) E tanulmány rendkívül érdekes és összefoglaló jellegű. Nemcsak Mécsről beszél ugyanis, hanem visszaemlékszik a 30-as évek magyar-francia kapcsolataira, és a francia közön-

45 Gyula Illyés: *Ceux des Pusztas*. Paul-Eugène Réquier fordítása, Sauvageot előszavával. Paris, 1943, Gallimard.

46 Lásd részletesebben: *Francia szellem a Nyugat körül*, i. m.

47 Mécs László: *Élőket nézek* (versek). Budapest, 1938, Révai.

ség magyar irodalom iránti közömbösségének, meg nem értésének, a fordítások kudarcainak okait elemzi. „Mécs-története” 1935-ben kezdődött Párizsban, amikor egy kivételes sikerű költői előadóestje volt a Sorbonne-on. A fentebb már említett első franciául kiadott Mécs kötet 1938-ban, Mécs egy újabb párizsi látogatásakor körvonalazódik. Mécs válogatott verseit először Molnos (Müller) Lipót és R. Schwab segítségével 1938-ban rendezti kötetbe Sauvageot. Sőt még 1944-ben és 45-ben is sor kerül egy-egy újabb Mécs-kötet kiadására Párizsban Henri Membré, a francia PEN Club titkára segítségével és Paul Valéry bevezetésével. Sauvageot szerint három verseskötet publikálása Párizsban, tíz éven belül, a ma már szinte teljesen elfelejtett magyar költő tollából, igazán különleges eset. Tanulmányában megpróbált mindenre magyarázatot adni.

„A két világháború között sok magyar értelmiségi költői, írói és művészi karrierjének kiteljesedését Párizshoz kötötte. Talán sohasem volt olyan nagy a vágyuk, hogy megismerjék őket országhatárunkon kívül is, különösen Párizsban, abban a városban, amely Eckhardt szerint a magyar intelligencia valamiféle Mekkája...”⁴⁸ Nos, ha egy vallásos költő, a magyar irodalmi körökön kívül, elnyerte a közönség tetszését, és a varázslatos Párizsban tekintélyt tudott szerezni, Sauvageot felteszi a kérdést: „Mivel magyarázhatjuk ezt az eseményt? Mécs költészetének kiválóságával? Előadói tehetségével? Különleges személyiségével?”⁴⁹ Válaszában hosszan kifejti: Mécs közepes tehetségű költő volt, a párizsi közönség pedig roppant kritikus és szívesen lázadó, így Mécs sikere Párizsban szinte megmagyarázhatatlan. Más tényezőket kell keresnünk, de a valóság nem ennyire bonyolult. Csupán egy barátságáról volt szó, amely Molnost, Mécsset és Sauvageot-t szoros szálakkal fűzi össze!

Így aztán „egyesített erővel és jóakaratukban bízva” Molnos végre megszervezték egy Mécs-költői előadóestet a Sorbonne-on, a Richelieu-előadóteremben. Az elképzelés a következő volt: a Mécs által magyarul előadott verseket franciára fordították, szétosztották programfüzetekben, és felolvastatták a magyarul bemutatott vers után a francia fordítókkal. Így a közönség, mint egy olasz vagy német opera előadásán, észrevétlenül már franciául is értette a szöveget. Végül mindezt kiegészítette az előadó fellépése, tehetsége, sajátos hanglejtése. Már az első versek után kiderült, hogy nyert ügyük van. A szünni nem akaró taps, mely minden vers után erősödött, hatalmas ovációba csapott át. A közönség oly érzéssel távozhatott – bár csak nagyon lassan oszlott szét, hogy a költészet valamilyen új formáját ismertették meg vele. „De Párizs – Párizs marad, és ennek az eseménynek az emléke, ahol a költészet kultuszának együtt áldoztak, lassan szertefoszlott, hogy átadja a helyét más képeknek vagy óráknak, melyet egy híres zongorista vagy artista társaságában töltöttek el.”⁵⁰ Mégis, hogy megörökítsék e felejthetetlen este sikerét, elhatározták, hogy kiadják a lefordított Mécs-verse-

48 *L'épisode Ladislas Mécs*, ib. 180.

49 I. m.

50 I. m.

ket. Továbbra is együtt dolgoztak, „csapat-munkában”, Méccsel együtt akár a kiválasztott versek, akár a fordítási finomítások tekintetében. Persze kellett még valami, egy kiadó és egy híres költő, aki bevezetést ír. Őket is megtalálták Paul Valéry személyében. Aztán Molnóst Lajti István követte a Magyar Intézet élén, akinek nemzetközi kapcsolatai a francia kereteken túl, Európára irányultak. Neki köszönhetően jött létre a két Mécs-kötet, amelyet anélkül érdemelt meg a költő, hogy igazán „nagy” költőt tisztelhetnénk benne.

„Tehát Mécs sikerének két korszaka volt: az első a szóbeli bemutatáshoz kapcsolható, és személyes hatásának köszönhető, művészi előadókészségének, csodálatos hangjának, amely győzelemre vitte a magyar nyelv muzsikáját is. A második szakasz – a kinyomtatott szövegek után következhetett.”⁵¹ És ez már más eset volt, itt a siker csak az olvasáshoz volt kötve. Ugyanakkor Mécs privilégiuma maradt a „háromszori publikálás” Párizsban. Ez az eset számos íróban és irodalomkritikusban zavaros érzelmeket keltett, mert a magyar irodalomnak továbbra sem volt semmiféle visszhangja Franciaországban. Mécs főleg latin és magyar tradíciókat követett, elkülönült a modern újítóktól, mint Radnóti, Illyés, József Attila. És ez a Mécs-siker, Mécs-jelenség többé nem is ismétlődött meg, még Ady esetében sem. Pedig Armand Robin 50 Ady-költeményt fordított le (persze Sauvageot biztatására és segítségével). Megpróbálták ugyanazt végigcsinálni, mint Méccsel, Lajti Istvánék segítségével egy kétnyelvű kiadványt produkáltak. De e nagyszerű fordítások nem találtak olvasóra, és fogadtatásuk gyakorlatilag egyenlő volt a nullával. Sikertelenség egy előadóst után is! Ady verseit nem értették! A „Mécs-eset” egyszeri maradt, megismételhetetlen. Talán Mécs nagyobb költő volt? Sauvageot szerint egy idegen befogadó véleményének nincs nagy jelentősége. Egy mű befogadása mindig sajátos, szubjektív: amit én mondhatok, bizonyos költeményei »megérintettek«, és mindig izgalommal olvasom újra soraitat...” Így vall az *Életutamban* Mécs magatartásáról: „Mécs László, a pap-költő nem tévedett tehát, mikor így kiáltott fel: *Civis romanus sum*. Emellett büszkén vallotta magyarnak magát. És hozzátette, hogy ha mártírhalállal kell is halnia érte, magyarságát csak életével együtt vehetik el. És ezt írta még:

„Tizedem / kálváriajárásban, jajban, könnyben, / kacajban, dalban ma is fizetem.”⁵²

Sauvageot-t Mécs ars poeticájának átélése további következtetésekre készíteti: meg akarja érteni a magyar sors kettősségét, Kelet és Nyugat közötti vívódását: „Igen, kettős volt az arca ennek a magyar kultúrának, ám ez sem védte meg semmitől, sem egyik, sem másik oldalon. Arra gondoltam, hogy ez a sok megpróbáltatás is hozzájárult Magyarországhoz »európaizálódásához«. A Nyugat felől fenyegető veszedelem nem volt olyan nagy, mint az, amelyik Keletről, vagy Délről támadt. A csatlakozás a római keresztény egyházhoz döntőnek bizonyult. Géza és I. István népük jövőjét mentették meg ezzel a lépéssel. Tévedtem, mikor

51 I. m. 185.

52 I. m. 191.

mindenekelőtt valamiféle keleties egzotikum nyomai után kutattam. A dolgok sokkal bonyolultabbak ennél. A nemzet, amellyel együtt éltem, három elemből tevődött össze: a finnugorból, a törökből és a rómaiból,⁵³ de Gombocz Zoltán szerint: „Sem a finnugor, sem a török vonatkozások nem világíthatják meg, mi is a magyar kultúra. Mindez sokkal bonyolultabb, sokkal szövevényesebb.” „Rájöttem, hogy túlságosan is leegyszerűsítettem a dolgokat. Igaza van Gombocz-nak. Egy kultúra csupán a benne élő emberek és emberi közösségek magatartásában nyilvánulhat meg. Kemény munka várt rám.”⁵⁴

Élete folyamán rájött: felülemelkedve a politikán, inkább tanulni és kutatni kell. Idővel elvetette az előítéleteket, és csak saját tapasztalataira támaszkodott. Sajnos arra is rá kellett döbbsennie, hogy a politikától teljesen független értelmi-ségi létezés – szinte lehetetlen. A polihisztorokra már nincs szükség. De elfogadja: az író tanúja jelenének-múltjának, és amit tapasztalt vagy befogadott, műveiben értelmeznie kell, üzennie kell az utókornak.

BOLDI: Brazil (márvány, 52x43x36 cm)

53 I. m. 193.

54 I. m. 194.